

dr hab. Krzysztof Motyka
Katedra Socjologii Prawa i Moralności
Wydział Nauk Społecznych
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

Lublin, 24.09.2019.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Dariusza Mańki
Od Oświecenia do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty struktur ponadpaństwowych
we francuskiej myśli polityczno-prawnej
(Warszawa 2019, ss. 352)
przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Adama Bosiackiego

I

Rozprawa doktorska Pana mgr. Dariusza Mańki podejmuje interesujący i bardzo obszerny temat struktur ponadpaństwowych we francuskiej myśli polityczno-prawnej od Oświecenia aż do czasów współczesnych. Z uwagi na fakt, że problematyka pracy jest bardzo obszerna, podtytuł rozprawy informuje, że omówione w niej zostały wybrane jej aspekty. Autor niniejszych uwag wolałby wprowadzić, gdyby tytuł pracy czynił zbytecznym wspomniane ograniczenie, ale ostatecznie, po lekturze rozprawy, uważa go za poprawny i adekwatny do jej treści, jeśli zważy się, że – jak czytamy we Wprowadzeniu – przez struktury ponadpaństwowe Doktorant rozumie nie tylko „struktury (ośrodki) władztwa i organizacji politycznej społeczeństwa inne niż państwo”, ale też „idee to [...] władztwo ograniczające” (s. 4). To drugie legitymizuje uwzględnienie w rozprawie zagadnienia praw człowieka i progresywnych nurtów pacyfistycznych, choć – jak się wydaje – pominięcie ich i ograniczenie się do pierwszego, z dwóch przyjętych w pracy, rozumienia struktur ponadpaństwowych uczyniłoby ją wprowadzić nieco mniej obszerną, ale za to bardziej jednorodną przedmiotowo.

Rozprawa, zgodnie z instytucjonalnym usytuowaniem Autora i Promotora, podejmuje tytułową problematykę przede wszystkim z perspektywy historii doktryn polityczno-

prawnych, w ramach której problematyka ta, jak podkreśla mgr. Mańka, nie była dotąd przedmiotem większego zainteresowania. Warto jednak już teraz podkreślić, że rozprawa, z uwagi na jej przedmiot materialny, ma charakter interdyscyplinarny, podejmuje bowiem kwestie istotne także z perspektywy teorii i filozofii prawa i państwa, prawa konstytucyjnego, międzynarodowego prawa publicznego, praw człowieka, prawa Unii Europejskiej, nauki administracji.

II

Jeśli chodzi o język pracy, należy podkreślić, że została ona napisana doskonałą, błyskotliwą polszczyzną, świadcząc bardzo dobrze o kulturze językowej Autora, stąd czyta się ją z przyjemnością, choć niejednokrotnie wymaga to dużego skupienia, a to z uwagi na skłonność mgr. Mańki, którą dzieli z nim niżej podpisany, do długich, wielokrotnie współrzędnie i podrzędnie złożonych zdań z licznymi wtrąceniami. Autor nie ustrzegł się jednak grubo ponad setki, zazwyczaj drobnych, potknięć edytorskich i językowych, głównie interpunkcyjnych i literowych (s. 4, 5, 7, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 19, 22, 28, 34, 39, 42, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 57, 58, 70, 71, 75, 77, 78, 81, 83, 87, 88, 92, 100, 101, 106, 109, 110, 120, 125, 133, 136, 138, 140-142, 145, 147, 150, 154, 155, 166, 167, 178, 179, 183, 184, 187, 188, 193, 202, 195, 197, 199, 202, 213, 216-219, 222, 227, 232, 233, 237, 244, 248, 253, 255, 265, 269, 275-277, 280, 282, 289, 292, 293, 295, 296). Spośród potknięć ortograficznych, które specjalnie jednak nie rażą, jako że w tej postaci, ale w innym znaczeniu, są poprawne, wskazać należy na wielokrotne „tym czasem” zamiast „tymczasem” i – jeszcze liczniejsze – „z resztą” zamiast „zresztą” (np. s. 73, 121, 126, 151, 205, 2010, 212, 214, 235, 256, 266, 290).

Autor umiejętnie, choć niekiedy może zbyt gęsto, posługuje się dobrze dobranymi cytatami. Przypisy i Bibliografia zostały zestawione poprawnie, jeśli pominąć kilka wyjątków¹ oraz – nieco zaskakujący na wydziale prawa – brak zestawienia wykorzystanych i powoływanych w pracy aktów normatywnych, w tym obecnie obowiązujących. Na uznanie zasługuje posługiwanie się przez Doktoranta językiem prawniczym: bodaj jedynym potknięciem w tym zakresie jest użycie zwrotu (występującego w naszej dawniejszej literaturze naukowej, z rzadka także współczesnej, obecnie chyba już archaizmu) „uprawnienie subiektywne” (s. 110), będącego kalką językową z języka francuskiego i nie-

¹ Bankar zamiast Banakar (s. 210 i 308), Mariain zamiast Maritain (s. 73 i 344), Smirenko zamiast Simirenko (s. 211 i 327).

mieckiego na oznaczenie prawa w znaczeniu podmiotowym/prawa podmiotowego/ „prawa subiektywnego”.

III

Pracę napisano w oparciu o dostatecznie liczną i reprezentatywną, dobrze wykorzystaną bazę źródłową oraz wielokrotnie liczniejszą literaturę przedmiotu, łącznie obejmujących ok. 800 (!) pozycji w języku polskim, francuskim i angielskim. Rzecz jasna, trudno oczekiwać, zwłaszcza przy szerokości przedmiotu pracy, że recenzent znajdzie w niej wszystkie prace, które uważa za ważne. Mimo to pozwolę sobie wskazać, że w wykazie literatury, starannie zestawionym przez Autora, zabrakło mi, jeśli chodzi o literaturę polską, zwłaszcza monografii koncepcji Duguita autorstwa Jerzego Kalinowskiego², artykułu Krzysztofa Trzczińskiego poświęconego kwestii obywatelstwa i praw jednostki w dokumentach rewolucji francuskiej³ czy ważnego w kontekście Gurvitcha tekstu Jana Winczorka na temat pluralizmu prawnego⁴. Dodajmy, że zaznaczając, że praca „opiera się głównie na analizie dzieł poszczególnych myślicieli politycznych oraz literatury przedmiotu” oraz że „w przypadku analizy aktów prawnych posłużono się metodą dogmatyczną”, Doktorant stwierdza, dość enigmatycznie, iż „z oczywistych względów zrezygnowano z odwoływania się do źródeł archiwalnych” (s. 14).

IV

Struktura pracy jest dobra, choć – jak już zaznaczyłem – nie straciłaby na pominięciu rozdziału czwartego poświęconego koncepcjom związania suwerenności prawem, w szczególności prawami człowieka. Oprócz dość obszernego wprowadzenia i równie obszernego zakończenia tworzy ją sześć rozdziałów (Autor mówi o siedmiu rozdziałach, uważając za rozdział także wprowadzenie). W rozdziale pierwszym omówiono przedrewolucyjny i rewolucyjny francuski republikanizm, w którego perspektywie dyskutuje następnie zagadnienie zjednoczenia Europy i budowania nowej tożsamości europejskiej, w tym współczesne głosy na temat możliwego oparcia reformy Unii Europejskiej o idee republikańskie. Rozdział drugi poświęcono globalnym strukturom politycznym we

² J. Kalinowski, *Teoria reguły społecznej i reguły prawnej Leona Duguit*, Lublin 1949.

³ K. Trzcziński, *Początki nowożytnego obywatelstwa w Europie – obywatel państwa i katalog jego praw w dokumentach Rewolucji Francuskiej*, "Studia Europejskie" 2/2005, s. 67-94.

⁴ J. Winczorek, *Pluralizm prawny wczoraj i dziś. Kilka uwag o ewolucji pojęcia*, w: D. Bunikowski, K. Dobrzeńcki (red.), *Pluralizm prawny. Tradycja, transformacje, wyzwania*, Toruń 2009, s. 12-35.

francuskiej myśli progresywnej, w tym ewolucję i recepcję sekularnego „demokratycznego imperializmu”, sięgającą do lat nam współczesnych, oraz – również aż po dzień dzisiejszy – francuskie projekty ideowe demokratycznych superstruktur przyszłości, które mimo ich w dużej mierze utopijnego charakteru, do pewnego stopnia stały się rzeczywistością. Rozdział trzeci omawia francuską tradycję antyetatystyczną, którą zresztą dostrzec można u niejednego z myślicieli omawianych w poprzednich rozdziałach. Rozpoczynając od kierunków anarchistycznych i anarchizujących, poprzez antycentralistyczny municypalizm proklamujący m. in. „prawo do miasta”, a następnie radykalny federalizm, Autor zamyka go interesującym przedstawieniem antyetatystycznych wątków poglądów teoretycznoprawnych Leona Duguita i Georgesa Gurvitcha. Rozdział czwarty, wspomniany na początku, przedstawia – z perspektywy debat i praktyki francuskiej – zagadnienie praw człowieka jako najważniejszego ograniczenia suwerenności państwa (i wszelkiej wspólnoty politycznej) oraz francuskie nurty pacyfistyczne działające m. in. na rzecz poddania stosunków międzynarodowych prawu i w ten sposób ograniczenia międzynarodowych konfliktów zbrojnych. W ostatnim rozdziale pracy Doktorant przedstawia wybrane francuskie projekty struktur ponadnarodowych czy ponadpaństwowych, poczynając od utopii księdza de Saint-Pierre, a kończąc na współczesnych stanowiskach, w tym także polityków, jak Charles de Gaulle czy Emmanuel Macron. W Zakończeniu i wnioskach autor podsumowuje swoje rozważania, m. in. zwięźle systematyzując kierunki i linie intelektualne w będącej przedmiotem pracy myśli francuskiej, która antycypowała szereg późniejszych zjawisk i procesów.

Merytorycznie praca jest bardzo dobra. Autor doskonale porusza się po bogatej bazie źródłowej i literaturze przedmiotu i wykazuje umiejętność ich analizy oraz dostrzegania i błyskotliwego prezentowania powiązań między ideami, koncepcjami oraz przyjętymi rozwiązaniami instytucjonalnymi. Udało mu się, moim zdaniem, zgodnie z zamierzeniami, wykazać, że istnieje pewne *continuum* między radykalnymi ideami francuskiego Oświecenia, rewolucji francuskiej i nawiązującymi do nich francuskimi nurtami lewicowymi a nowoczesnymi koncepcjami ponad- (i poza-) państwowej struktury władztwa politycznego, a nawet – w ograniczonym zakresie – przyjętymi w tym zakresie w Europie rozwiązaniami instytucjonalnymi. To ostatnie, zwłaszcza w kontekście od dawna toczonej dyskusji na temat zmierzchu państwa narodowego, czyni ponadto rozważania mgr. Mańki bardzo aktualnymi. Dodajmy, że wprawdzie praca dotyczy myśli francuskiej, ale znajdujemy w niej odniesienia także do poglądów autorów amerykańskich, niemieckich czy włoskich (np. s. 68, 168, 172, 179, 189, 204).

Za szczególnie interesujące, z perspektywy własnych zainteresowań badawczych,

uważam przedstawioną w kontekście municypalizmu koncepcję „prawo do miasta” (*droit à la ville*), wypracowaną przez francuskiego filozofa marksistowskiego Henriego Hefebvre’a (s. 165-169) oraz prezentację znanego ogólnie polskim socjologom prawa antyetytyzmu prawniczego G. Gurvitcha. Trudno byłoby wskazać w pracy istotniejsze błędy konstrukcyjne, interpretacyjne czy rzeczowe⁵. Pozwolę sobie zwrócić uwagę jedynie na dwie kwestie: jedną ogólną, a drugą szczegółową.

Praca mgr. Mańki, jak już podkreślałem, jest bardzo szeroka zakresowo, w związku z czym niektóre z zagadnień omówionych w pracy potraktowane zostały siłą rzeczy dość ogólnie, by nie rzec ogólnikowo. Mam tu na uwadze zagadnienie praw człowieka, które we francuskiej myśli polityczno-prawnej, głównie z uwagi na Deklarację Praw Człowieka i Obywatela, ma szczególną pozycję, choć pewnie nie tak szczególną jak w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Do zagadnienia tego Doktorant odnosił się w kilku rozdziałach, ale w poświęconym mu osobnym podrozdziale można było zająć się nim bardziej szczegółowo, uwzględniając np. kolejne wersje Deklaracji Praw, jak również związki między Deklaracją 1789 r. a Powszechną Deklaracją Praw Człowieka oraz rolą myśli francuskiej w tworzeniu tej ostatniej (i ewentualnie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka).

Uwaga szczegółowa dotyczy kwestii interpretacji koncepcji pluralizmu prawnego Gurvitcha, a dokładniej jej naukowej filiacji. Autor wyraża pogląd, że Gurvitcha koncepcja prawa społecznego, „przypisująca każdej formie zbiorowości społecznej zdolności do wytwarzania własnego, autonomicznego porządku prawnego może być z powodzeniem uznana, jak się wydaje, za próbę reinterpretacji federalistycznych i antyetytystycznych tez Proudhona na gruncie współczesnej teorii państwa i prawa” (s. 210), ale „ideowe konotacje” Gurvitcha są „o wiele bogatsze”, obejmując m. in. Duguity i Rousseau (s. 211). Zaskakująco Doktorant nie wspomina o z pewnością znanym mu, jak zapewne każdemu absolwentowi czy doktorantowi Wydziału Prawa i Administracji UW, profesorze tego Wydziału Leonie Petrażyckim⁶, którego Gurvitch uważał za swojego petersburskiego mistrza i od którego w pierwszym rzędzie przejął koncepcję pluralizmu prawnego, jak również faktu normatywnego i imperatywno-atrybutywnej struktury prawa⁷.

Powyższe uwagi krytyczne nie wpływają w istotny sposób na pozytywną ocenę

⁵ Na karb nieuwagi kładę „Powszechną Deklarację Praw Człowieka” zamiast „Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela” – s. 71.

⁶ Pisał o nim także promotor rozprawy, prof. A. Bosiacki, ostatnio we Wstępie do L. Petrażycki, *Polityka prawa cywilnego i ekonomia polityczna*, Warszawa 2017, s. 7-32.

⁷ Gurvitch powołuje Petrażyckiego w cytowanych w recenzowanej rozprawie pracach, z wyjątkiem *Elements de sociologie juridique*, Paris 1940.

dobrze napisanej, wielowątkowej i interesującej rozprawy mgr. Dariusza Mańki i pozwalają przejść do konkluzji.

V

Podsumowując: przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pana mgr. Dariusza Mańki, która dobrze świadczy o wiedzy i umiejętności Doktoranta stawiania i rozwiązywania problemów naukowych, spełnia warunki wyznaczone stosownymi przepisami prawa, w związku z czym rekomenduję Radzie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

